

Навчально-науковий Інститут українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника: історія та перспективи

Здобуття Україною незалежності в 1991 році створило підґрунтя для докорінних глибоких трансформацій в тому числі й у ділянці українознавства, яке в умовах радянського тоталітаризму набуло спотворених форм, спричинених перекручуванням, фальсифікацією фактів або їх замовчуванням, підміною понять, що стосувалися гуманітарних знань, спрямованих на вивчення суспільно-політичної, історичної, літературної, мовної, культурної проблематики України на догоду певним ідеологемам. Усвідомлюючи настійну необхідність і важливість ідеологічно не заангажованого погляду на українознавчу проблематику та нагальну потребу розбудови українознавчих студій на справді науково-об'єктивній основі, у стінах Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника зародилась ідея створення у ньому Інституту українознавства, яка наприкінці 1996 була успішно зреалізована. Метою створеного науково-дослідного Інституту українознавства стала підготовка із здійснення наукових проєктів із українознавства, поширення знань про Україну, її народ, історію, державність, мову, культуру, звичаї, побут, мистецтво. Пріоритетним напрямком досліджень Інституту українознавства стали закономірності національно-культурного відродження в Галичині як складника процесу загальнонаціонального українського відродження. У рамках цього наукового напрямку Інститут здійснює дослідження загальних проблем українознавства як наукової галузі, історичних особливостей суспільно-політичних, соціально-економічних і релігійних відносин у Галичині, зовнішньополітичних чинників і їх ролі в історії краю, становлення і розвитку етнографічних груп у західному регіоні, української мови та діалектів, літературної і фольклорної спадщини Прикарпаття, музичної та пісенної

культури на західноукраїнських землях, проблем національної освіти і національного виховання.

З огляду на невелику кількість штатних працівників Інституту та великого обсягу завдань до реалізації багатьох наукових проєктів залучені як кореспонденти провідні вчені-викладачі кафедр факультетів філології, психології, історії, політології і міжнародних відносин, педагогічного й економічного факультетів та Інституту мистецтв.

Із перших днів роботи Інститут українознавства заявив про себе як потужний осередок серйозних українознавчих студій. Лише за перші п'ять років тут підготовлено й опубліковано два десятки монографій та понад сотню статей у наукових часописах і збірниках. Звертає на себе увагу фундаментальна колективна монографія за редакцією академіка АПН України Віталія Кононенка «Духовні цінності українського народу» (1999), в якій висвітлено сутність і природа духовних цінностей, їх структура, місце в соціокультурному житті українського народу, співвідношення загальнолюдського й національного в їх змісті. У праці по-новому оцінюється місце і роль релігії, мови як засобу національного самоусвідомлення народу, національної державності в системі духовних вартостей. Низка ґрунтовних монографічних досліджень присвячена актуальним філологічним проблемам українознавства, зокрема: Степан Хороб «Українська драматургія: кризь виміри часу» (2001), Роман Піхманець «Кімната сто один, або дещо про соціологічні аспекти вивчення літератури в школі» (1999), Євген Баран «Українська історична проза другої половини ХІХ – початку ХХ ст. і Орест Левицький» (1999), Наталія Мафтин «Мала проза Ірини Вільде: неповторність індивідуального голосу» (1998), Василь Ґрещук, Микола Лесюк, Невідомська та ін. «Євген Желехівський у національно-культурному відродженні України» (1999), Володимир Полєк, Богдан Ступарик «Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин» (1999), Марія Федунь «Мемуарна спадщина Осипа Назарука» (2000) та ін.

Важливим напрямком діяльності Інституту українознавства стало повернення із забуття і популяризація праць кращих представників української

науки, включно з діаспорною, відновлення історичної справедливості, пошук, підготовка до друку та публікації архівних матеріалів із українознавства, тих, які на той час стали бібліографічною рідкістю, хоч не втратили свого наукового значення і нині або які з ідеологічних причин цілеспрямовано були вилучені з наукового обігу і зберігалися в спеціальних сховищах бібліотек із дуже обмеженим доступом. Так, до 1100-ліття Галича здійснено ювілейне наукове видання фундаментальної монографії Ярослава Пастернака «Старий Галич» (1998), яка до цього залишалась невідомою навіть багатьом фахівцям. Цю працю доповнила монографія Ігоря Коваля «Дослідник підземного архіву України» (1999) про життя і науково-археологічну діяльність нашого славного краянину Ярослава Пастернака. Виходить у світ збірник «Українознавство: документи, матеріали, раритети» (1999), у якому, зокрема, опубліковано такі праці, як «Галичина в історії України» М. Лозинського, «Летунський відділ УГА» П. Франка, «Головні елементи української писанки та їх походження» В. Щербаківського, «Гуцульський календар» А. Онищука, «Отці-єзуїти в Станіславові» Т. Зеленського, «М. Лисенко як збирач народних пісень» К. Квітки, «Гра на бандурі» Г. Хоткевича, літературні спогади П. Куліша, документи таємних архівів ЦК КПУ про освітню політику ОУН – УПА, листування А. Онищука та В. Гнатюка і ін. Інститут українознавства спільно з Науковим Товариством ім. Шевченка, підготував до друку «Вибране. Історичні драми. Наукові праці Григора Лужницького» (упоряд. і літ. ред. Степан Хороб) (1998), збірник наукових праць і публіцистики «“Україноцентризм” Михайла Осадчого» (упоряд. Ярослава Васишин) (2011), заключний том капітальної чотиритомної «Історії Римських Вселенських Архиєреїв» о. Ізидора Нагаєвського (1999). Інститут українознавства стає ініціатором та співорганізатором Міжнародної наукової конференції «Василь Стефаник і його епоха (Краків, 1998), матеріали якої містить 7-8 том «Краківських українознавчих зошитів» та Всеукраїнської «Українська мова в освіті» (Івано-Франківськ, 1999 рік), за матеріалами якої опубліковані книги «Українська мова

в освіті» (2000) та «Українська мова: навчально-методичні та виховні аспекти» (1999).

У 1999 році започатковано видання науково-теоретичного журналу Інституту українознавства «Українознавчі студії» (на сьогодні опубліковано двадцять випусків), на сторінках якого у рубриках «Мова», «Література, фольклор», «Історія, політика, право», «Особистість, освіта», «Етнос, ментальність», «Культура, мистецтво, духовність», «Слово молодих», «Постаті», «Рецензії», «Хроніка» та ін. опубліковано сотні суспільно значущих актуальних українознавчих матеріалів. Паралельно з цим продовжується підготовка й публікація монографічних українознавчих праць. Лише в царині лінгвістичного українознавства співробітниками Інституту українознавства та його науковими кореспондентами підготовлено й опубліковано низку монографій та словників. На особливу увагу тут заслуговує багатолітня робота з реалізації наукового проєкту «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник», автором ідеї та концепції і відповідальним редактором якого є колишній директор Інституту українознавства проф. Василь Ґрещук. З огляду на відсутність практики й досвіду укладання словника лексики та фраземіки будь-якого говору в мові художньої літератури, він опрацював теоретичні засади та принципи укладання згаданого словника і за участі членів кафедри української мови університету, які підготували попередні матеріали до нього, уклав і опублікував словник у двох томах (т.1 – 2019 р., т.2 – 2020 р.). Як додаток до цього унікального словника Василь Ґрещук у співавторстві з теперішньою директоркою Інституту українознавства Валентиною Ґрещук підготували до друку окремий том, у якому у форматі словника опрацьовано онімну лексику, яка використана в українських художніх текстах на гуцульську тематику.

Паралельно з цим співробітники Інституту українознавства підготували й опублікували низку монографічних досліджень у ділянці лінгвістичного українознавства, зокрема: Василь Ґрещук, Роман Бачкур, Ірина Джочка, Наталія Пославська «Нариси з основоцентричної дериватології» (2007), Василь Ґрещук «Студії з українського мовознавства» (2009), Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук

«Південно-західні діалекти в українській художній мові» (2010), Василь Ґрещук, Валентина Ґрещук «Діалектне слово в тексті та словнику» (2015).

Вагомим набутком Інституту українознавства стала монографія Ярослава Яремка та Наталії Лужецької «Іван Франко і поступ новітньої лінгвістики» (2021), виконаної в рамцях кореспондентської співпраці (науковий редактор – Василь Ґрещук). У ній проаналізовано лінгвокогнітологічні за своєю суттю ідеї Івана Франка, що створили методологічне підґрунтя для постання новітніх міждисциплінарних наук: лінгвокогнітології, лінгвополітології та теорії комунікації.

Надзвичайно плідною була співпраця з Інститутом українознавства Мирослава Габорака, результатом якої стала серія ономастичних етимологічних словників-довідників, відповідальним редактором яких є Василь Ґрещук: Мирослав Габорак «Гідронімія Івано-Франківщини» (2010), Мирослав Габорак «Топонімія Галицької Гуцульщини» (2011), Мирослав Габорак «Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій» (2013), Мирослав Габорак «Назви населених пунктів Івано-Франківщини» (2014), Мирослав Габорак «Назви гір і полонин Івано-Франківщини» (2015). Ці лексикографічні праці – вагомий внесок у розбудову української ономастики.

Продовжувалась робота, повернення із забуття, відшукування архівних матеріалів, популяризація здобутків в царині українознавства, актуальних для сучасного етапу кардинальних змін у гуманітаристиці, в державотворчій діяльності. Так, доступною для науковців та педагогів стала перша українознавча лінгвістична розвідка в Галичині Івана Могильницького «Вѣдомѣсть о рускомъ языцѣ» (2003), яка відіграла важливу роль в обстоюванні самобутності української мови та її рівноправності з іншими слов'янськими мовами, в обороні прав рідної мови українців, у боротьбі за розширення її суспільних функцій і у формуванні нашої літературної мови на народнорозмовній мові в ХІХ ст. Підготував її до друку і опублікував із власною передмовою Василь Ґрещук. У 2007 році опубліковано студії Івана Ковалика «Вчення про словотвір. Вибрані праці» (упорядник та автор передмови Василь Ґрещук), в якій зібрано основні

праці вченого, присвячені теоретичним проблемам українського і слов'янського словотвору, що заклали надійні підвалини національної дериватологічної школи. Важливі матеріали для характеристики не тільки творчих взаємин і наукових контактів геніїв українського і польського народів, а й суспільно-політичного, наукового, культурного, творчого життя в слов'янському та європейському світі кінця XIX – поч. XX ст. містить розвідка «Листування Івана Франка та Бодуена де Куртене» (переклад листів Бодуена де Куртене, підготовка до друку, вступна стаття і примітки Василя Ґрещука, 2008).

У зв'язку зі зміною статусу науково-дослідного Інституту українознавства на навчально-науковий останнім часом посилено підготовку навчально-методичних проєктів. Так, Василь Ґрещук у співавторстві з Валентиною Ґрещук підготували й опублікували «Методичні рекомендації до проведення діалектологічної практики» (2019), Валентина Ґрещук для студентів освітнього рівня «бакалавр» спеціальностей «035 Філологія 035.01 Українська мова і література», «014 Середня освіта 014.01 Українська мова і література» підготувала методичні рекомендації «Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (в середніх класах)» (2020). Вона ж, залучивши магістрантів, підготувала й опублікувала «Критерії самооцінювання студентів вищих навчальних закладів» (2021). У 2023 році вийшло у світ друге видання доповненого та переробленого довідника «Стилістика української мови. Короткий словник термінів» авторства Валентини Ґрещук. Підготовлені в стінах Інституту українознавства методичні посібники сприяють поліпшенню організації навчального процесу студентів відділення «Українська мова і література», покращенню теоретичних знань і виробленню практичних навиків із українського мовознавства.

Чималі здобутки й літературознавчого українознавства, досить згадати тут хоч би такі цікаві розвідки, як «Сучасна українська проза крізь призму християнської традиції» Юлії Прокопів (2002), «Зародження літературознавства. Схід-Захід» Олега Пилип'юка (Схід-2002, Захід-2009), «Концепція світу в ліриці Аркадія Казки» Ольги Деркачової (2005), «Іван Франко і Василь Стефаник:

взаємини на тлі доби» Романа Піхманця (2009), «У своїм царстві» того ж Романа Піхманця (2010) та ін.

Інститут українознавства налагодив творчі взаємозв'язки з відомими науковими українознавчими інституціями в Україні і за кордоном, зокрема з Інститутом українознавства імені Івана Крип'якевича у Львові, Інститутом української мови НАН України в Києві, Українським вільним університетом в Мюнхені, з катедрами україністики в університетах Варшави, Кракова, Вроцлава, Любліна, Седлця та Оломоуця. Наукові співробітники Інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника Василь Ґрещук та Валентина Ґрещук неодноразово брали участь у наукових конференціях, організаторами яких були зазначені катедри, а матеріали їх доповідей надруковані в таких поважних наукових виданнях, як «Bayerisch – Ukrainische Germanistentagung an der Ukrainischen Freien Universität», «Ukrainisch – Bayerische Germanistentagung an der Universität L'wiv», «Warszawskie Zeszyty ukrainoznawcze», «Krakowskie Zeszyty ukrainoznawcze», «Studia ukrainica varsoviensia», «Slavica Wratislaviensia», «Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi», «Aktualne problemy językoznawstwa słowiańskiego», «Ukrainica».

Професор Василь Ґрещук також своїми науковими статтями долучився до книг на пошану видатних польських україністів професорів Стефана Козака «Ukraina. Teksty I konteksty» та Адама Фаловського «Słowo u słowian» і «Słowem przenikanie».

Охарактеризовані ґрунтовні напрацювання з українознавчої проблематики заклали надійні підвалини для подальшої розбудови таких студій в Інституті українознавства. Тематичні горизонти українознавчих досліджень, окреслені на початку створення наукового підрозділу університету, – комплексне вивчення закономірностей національно-духовного відродження України із пріоритетною увагою до національно-культурного відродження в Галичині – залишаються актуальними й нині. Водночас необхідне наукове осмислення українознавчих проблем, зумовлених розбудовою української незалежної держави в непростих

умовах сучасних глобалізаційних процесів та російсько-української війни. Розв'язана Росією загарбницька війна в Україні виявила низку українознавчих проблем не лише мілітарного характеру, а й історико-філософського, суспільно-політичного, соціальнопсихологічного, гуманітарного, культурологічного, і вони, надіємось, стануть предметом наукового аналізу в найближчій перспективі. У зв'язку з цим в організації науково-дослідної роботи в Інституті українознавства має значно посилитись науковокореспондентська співпраця, а також більше практикуватимуться міждисциплінарні проєкти з огляду на їх ефективність в українознавчих студіях.